

ประสบการณ์ทางศาสนา

ลัทธิ "ประจักษ์นิยมแบบจัด" ของวิลเลียม เจมส์ ไม่ขัดแย้งกับความเชื่อในศาสนา เพราะศาสนาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์เป็นส่วนตัว เขาเชื่อว่าศาสนา คือวิถีที่เกี่ยวพันกับชีวิตอันเป็นปัจเจกภาวะ เกี่ยวข้องกับความต้องการภายในของมนุษย์ อุดมคติ ความว่าแท้ การปลดปล่อยโลมใจ ความฉีกพาด และความสำเร็จ¹ ประสบการณ์ทางศาสนามีลักษณะเฉพาะตัว ไม่ใช่เป็นสิ่งที่อนุมานเอาจากประสบการณ์ประเภทอื่น โดยการใช้เหตุผลทางตรรกวิทยา เจมส์จึงมีจุดมุ่งหมายสองประการคือ ประการแรก เขาประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นว่า ชีวิตในทางศาสนาในโลกนี้ได้มีประสบการณ์เกิดขึ้นอย่างแท้จริง² ศาสนามีหลักฐานอันเป็นอิสระของตนเอง มีข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่รู้สึกได้โดยตรงและเป็นส่วนตัว ทั้งยังก่อให้เกิดผลอันเป็นปฏิภิกิริยาของมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์ขณะเดียวกัน เจมส์ได้วิเคราะห์ถึงแก่นแท้ของประสบการณ์ทางศาสนาในแง่จิตวิทยาด้วย ประการที่สอง เจมส์ต้องการที่จะบอกกล่าวว่า ชีวิตในทางศาสนาเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดของความเป็นมนุษย์ แม้ว่าลัทธิและทฤษฎีทางศาสนาที่ผ่านมามีมาอาจมองดูว่าไร้สาระ³ เพราะเหตุว่า ในอีกแง่หนึ่งศาสนาสำหรับคนแต่ละคนนั้น หมายถึงสิ่งใดก็ตามที่เป็นสมมติฐานที่เป็นประโยชน์และให้ผลต่อตัวเขาเอง แม้ว่าสมมติฐานนั้นจะไม่มีประโยชน์สำหรับคนอื่นก็ตาม เราจึงต้องมี "ศรัทธา" (Faith) ในสมมติฐานของศาสนา เจมส์ได้

¹Ralph Barton Perry, The Thought and Character of William James, Vol. 2, p. 329.

²William James, The Writings of William James, p. 740.

³Ibid.

ยืนยันความถูกต้องของศรัทธาในศาสนาในความคิดเรื่อง "เจตน์จำนงที่จะเชื่อ" (The Will to Believe) ซึ่งศาสนาในแง่นี้เกี่ยวข้องกับเรื่องของศีลธรรมในการที่มนุษย์กระทำตามความเชื่อในศาสนานั้นเป็นการเพิ่มเติมคุณลักษณะที่ดีให้แก่โลก

ลักษณะสำคัญของประสบการณ์ทางศาสนา

เจมส์ให้ความหมายศาสนาในลักษณะที่เป็นประสบการณ์เฉพาะที่แน่นอนของปัจเจกบุคคลซึ่งแสดงออกถึงข้อเท็จจริง เหตุการณ์ อำนาจ และรูปธรรมบางอย่าง ศาสนาที่เป็นส่วนตัวจะเป็นพื้นฐานมากกว่าการยึดถือลัทธิทางศาสนา เพราะลัทธิทางศาสนานั้นดำรงอยู่ได้เพราะประเพณี แต่ในเริ่มแรกนั้นผู้ที่ก่อตั้งศาสนาได้สัมผัสกับบางสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติโดยตรงและเป็นส่วนตัว ศาสนาเป็น "ความรู้สึก การกระทำ และประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลเมื่ออยู่ตามลำพัง (solitude) ตั้งแต่แรกที่เขาได้รู้ตระหนักว่าตนเองมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เขาเชื่อว่าเป็นพระเจ้า"¹

ประสบการณ์ทางศาสนาประกอบด้วย วัตถุ (object) ของความเชื่อ การสนองตอบ (reaction) และความรู้สึกในความเป็นจริงบางอย่าง²

ก. วัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนา

ถ้าจะกล่าวถึงลักษณะของชีวิตทางศาสนาในความหมายทั่วไปที่สุดมักจะอยู่ในลักษณะที่ว่า ชีวิตทางศาสนาประกอบด้วยความเชื่อว่ามีสิ่งที่ไม่อาจมองเห็นได้ และถ้ามนุษย์ปฏิบัติตนเพื่อสิ่งนี้แล้ว เขาก็จะได้รับความสุขที่สุด แต่ถ้าพิจารณาถึงความเชื่อในสิ่งที่ไม่อาจมองเห็นได้ในแง่ของจิตวิทยาแล้ว เป็นที่ยอมรับกันว่า ทัศนคติ ศีลธรรม พฤติกรรมและอารมณ์ ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับ "วัตถุ" ของความสำนักหรือการรับรู้ ทฤษฎี

¹William James, The Varieties of Religious Experience (New York: The New American Library of World Literature, Inc., 1958), p. 42

²Ibid., p. 58.

ความรู้ของเจมส์เชื่อในความแท้จริงของวัตถุแห่งประสบการณ์สองประเภท คือ ประเภทที่มีอยู่จริงและประเภทที่มีอยู่โดยความคิด สิ่งที่เราเชื่อว่ามีอยู่ทั้งโดยเป็นจริงหรือโดยความคิดสิ่งนั้นต้องปรากฏต่อผัสสะของเรา หรือปรากฏต่อความคิดของเรา ทั้งสองกรณีนี้จะปลุกเร้าให้เราเกิดการสนองตอบ ศาสนาก็เช่นเดียวกัน ศาสนามี "วัตถุ" ที่ก่อให้เกิดการสนองตอบของมนุษย์ วัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนาอยู่ในประเภทความคิด ซึ่งเจมส์ถือว่า วัตถุในประเภทความคิดนี้มีความแท้จริงเท่าเทียมกับวัตถุของผัสสะ "การสนองตอบต่อวัตถุของความคิดนั้น มีหลายกรณีที่เกี่ยวข้องที่มีความเข้มข้นเท่า ๆ กับการสนองตอบต่อวัตถุของผัสสะ หรือบางทีอาจเข้มข้นมากกว่า"¹ เช่นเมื่อครั้งที่เรานึกละเอียดในความนิคตเวลาที่ผ่านไปแล้วมากกว่าในเวลาที่ได้กระทำความคิดนั้น มนุษย์ได้มีปฏิริยาตอบสนองต่อวัตถุแห่งความเชื่อนี้ราวกับว่าในความสำนึกของเขาได้มี "ความรู้สึกในความเป็นจริง" หรือ "ความรู้สึกของการมีอยู่ที่แท้จริง" อันเป็น "การประจักษ์" ในสิ่งทีอาจเรียกว่า "บางสิ่งที่อยู่ ณ ที่นั้น" (something there)² ซึ่งเป็นการประจักษ์ที่นอกเหนือและลึกซึ้งกว่าวิถีของผัสสะ สิ่งนี้ได้ก่อให้เกิดทัศนคติและการกระทำของผู้ที่เป็นเจ้าของความรู้สึกเช่นเดียวกับที่วัตถุแห่งผัสสะได้ก่อให้เกิด ดังนั้นต้องยอมรับว่าวัตถุของศาสนามีสิทธิพิเศษในการปรากฏขึ้นจริง ตราบเท่าที่ได้มีความรู้สึกในความเป็นจริง และได้รับการเชื่อถือจากผู้รับรูการปรากฏนั้น แม้ว่าวัตถุของศาสนาอาจจะคลุมเครือ หรือเป็น "อะไร" ที่ไม่มีตัวตนก็ตาม แต่มนุษย์ได้ให้ความหมายสิ่งนี้โดยการสร้างมโนภาพ "พระเจ้า" ขึ้น วัตถุที่ผู้มีความเชื่ออ้างอิงคือพระเจ้าทั้งหลายที่มนุษย์นับถือ และคุณสมบัติต่าง ๆ ของพระองค์ เช่น ความศักดิ์สิทธิ์ ความเมตตา ความยุติธรรม อันทักภาพ และความสมบูรณ์ เป็นต้น

ข. การสนองตอบ

ความเป็นจริงที่ไม่อาจมองเห็นได้หรือสิ่งเหนือธรรมชาติได้กระตุ้นให้

¹Ibid.

²Ibid., p. 61.

มนุษย์มีปฏิกริยาอย่างแท้จริง ซึ่งโดยทั่วไปต้องเป็นอาการที่สงบเยือกเย็น (solemnity) และทำให้เกิดความเคารพบูชา คุณลักษณะของอารมณ์เช่นนี้มากหรือน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล สิ่งที่สำคัญคือ มนุษย์จะมีความรู้สึกภักดีอันเป็นความวิต้อย่างลึกซึ้ง และบังเกิดความสงบที่เขาพอใจ ศาสนาได้ให้ความเบิกบานแก่ชีวิตซึ่งเกิดขึ้นเป็นอิสระจากร่างกายของมนุษย์ แม้ว่าในช่วงเวลานั้นความทุกข์และความเศร้าจะกำลังรุมล้อมเขาอยู่ ความเศร้านั้นจะแผ่วไถ่ด้วยความสุข ศาสนาได้บันดาลผลให้เกิดขึ้นในชีวิตและความรู้สึกของมนุษย์ ประการแรก อำนาจของศาสนาช่วยให้เราเอาชนะความทุกข์ได้ในลักษณะที่เป็นการ "บรรเทา" (relief) เพราะบางครั้งมนุษย์ต้องการหนีจากประสบการณ์อันชั่วร้ายที่เขาได้รับ แต่ความสุขจากศาสนาช่วยให้เขามีกำลังใจที่จะเผชิญหน้ากับความชั่วร้ายภายนอกด้วยความรู้สึกภายในอันเป็นแบบของการยอมเสียสละซึ่งเป็นทางที่จะได้รับชัยชนะภายหลังอย่างแน่นอน ประการที่สอง ศาสนาให้ความรู้สึกที่อบอุ่นปลอดภัย มนุษย์รู้สึกว่าเมื่ออำนาจอันยิ่งใหญ่ที่คอยให้ความช่วยเหลือปกป้องเขา ดังนั้นชีวิตในทางศาสนาจึงเป็นการอยู่ภายใต้ความรู้สึกอันสงบเยือกเย็น ความเสียสละ และความอบอุ่น แม้ว่าในช่วงเวลาต่อมาความสุขในโลกของมนุษย์จะมีมากขึ้นก็ไม่จำเป็นที่จะละทิ้งความรู้สึกเหล่านั้นไป

จะเห็นว่า เจมส์ยืนยันความแท้จริงของวัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนา แม้ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือผัสสะ ทั้งนี้เพราะมันได้ก่อให้เกิดผลหรือปฏิกริยาจากผู้ที่มีความเชื่ออย่างแท้จริง

ค. ความรู้สึกในความเป็นจริง

ผู้ที่มีความนับถือในศาสนาแต่ละคนจะคิดว่า เขาได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับความเป็นจริงในสิ่งที่ไม่อาจมองเห็นได้ หรืออาจจะเรียกว่าพระเจ้านี้ ซึ่งจะแตกต่างกันออกไป คนส่วนใหญ่รู้สึกว่าตัวเขาได้มีความสัมพันธ์กับพระเจ้าในยามที่เขาทุกข์ เพราะในเวลาดังกล่าวเขาต้องการบางสิ่งที่จะช่วยปลดปล่อยจิตใจ การสวดมนต์บูชาพระเจ้า จะช่วยให้เขามีจิตใจเข้มแข็งขึ้น เพราะทำให้เขารู้สึกว่ามีสิ่งที่ยคอยช่วยเหลือเกื้อกูล เขา

รู้สึกว่าได้ใกล้ชิดกับพระองค์ หรือพระองค์อยู่ใกล้ชิดเขา นี่คือเหตุผลที่เขาใฝ่รู้ถึงความเป็นจริงนี้ แต่ก็มีบุคคลจำนวนไม่น้อยที่ประสบกับเหตุการณ์ที่เขาเชื่อว่าตนเองมีความรู้สึกในการได้รับรู้การมีอยู่ของพระเจ้าโดยที่วัตถุแห่งความเชื่อของเขาไม่ได้ยึดอยู่ในแบบของความคิดเท่านั้น แต่อยู่ในลักษณะของความเป็นจริงที่รู้สึกโดยผัสสะครึ่งหนึ่ง (quasi-sensible reality) ซึ่งรู้ได้โดยตรง ลักษณะของความรู้สึกในความเป็นจริงดังกล่าวเป็นประสบการณ์ที่ลึกซึ้ง (mystic) เช่น การได้ยินเสียงพระเจ้ากล่าวกับตน หรือรู้สึกว่าได้มองเห็นพระเจ้าปรากฏขึ้น สภาพจิตใจในขณะที่ได้รับประสบการณ์ที่ลึกซึ้งนี้จะมีคุณลักษณะ 4 ประการ คือ ประการแรก ไม่อาจบรรยายหรือบอกเล่าสิ่งที่ได้ประสบให้ผู้อื่นเข้าใจได้ เพราะเป็นประสบการณ์โดยตรง เหมือนกับว่าเราไม่อาจพรรณมาลักษณะของสีให้คนตาบอดเข้าใจได้ ประการที่สอง ผู้ที่ได้รับประสบการณ์ที่ลึกซึ้งจะรู้สึกถึงการได้หยั่งรู้ในความจริงที่ลึกซึ้งของความจริงที่ไม่อาจรู้ได้โดยการไขปัญญา ประการที่สาม ผู้ผู้นั้นมีความรู้สึกราวกับว่าถูกจับตรึงไว้ด้วยอำนาจที่สูงกว่า ทำให้เจตนาของเขาตกอยู่ในอาการนิ่งงัน และบางครั้งอำนาจนี้ผลักดันให้บางคนกระทำในสิ่งที่ผิดปกติสำหรับเขา หรือมีบุคลิกภาพที่ผิดแปลกไปจากเดิมเป็นปรากฏการณ์พิเศษ เช่น การเขียนหนังสือ หรือการประพันธ์บทกวีที่ผู้นั้นไม่เคยกระทำมาก่อนเลยในชีวิต และประการสุดท้าย สภาพของประสบการณ์ที่ลึกซึ้งดำรงอยู่ได้ในระยะเวลาไม่นานนัก ปรากฏการณ์เช่นนี้เมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใดผู้นั้นมักจะคิดว่าเขาได้รับรู้ความเป็นจริงที่แท้จริงแม้ว่าจะขัดแย้งกับความรู้ในทางวิทยาศาสตร์ของเขาก็ตาม

เจมส์เชื่อว่า ผู้ที่นับถือศาสนาได้มีประสบการณ์โดยตรงเกิดขึ้นกับเขาอย่างแท้จริง ศาสนามีวัตถุแห่งความเชื่อ มีความรู้สึกถึงความเป็นจริงของวัตถุนั้น และมีการสนองตอบ แต่แก่นแท้ของประสบการณ์ทางศาสนาจะต้องไม่ใช่อยู่ที่ความเชื่อในพระเจ้าแบบดั้งเดิม พระเจ้ารูปแบบโลกก็ตามที่อาจมีอยู่ต้องไม่ได้เป็น "ผู้สร้าง" (Inventor) ที่อยู่ภายนอกโลกซึ่งได้ทรงสร้าง "เกียรติคุณอันรุ่งเรือง" ที่คนยุคเก่าพอใจ เจมส์คิดว่าถ้าพระเจ้ามีอยู่จริง พระองค์ต้องเป็น "บุคคลสำคัญแห่งจักรวาลและความโศกเศร้า"

(a more cosmic and tragic personage)¹ ต้องเข้าใจว่าพระเจ้ามีอำนาจที่
จำกัดซึ่งให้ผลต่อคนดีและช่วยให้ได้รับสิ่งที่ดี แต่แก่นแท้ของศาสนาและประสบการณ์ลึกซึ้ง
เกิดขึ้นจากอาณาเขตที่อยู่เหนือเหตุผล (ultra - rational region) หรือเป็น
แรงผลักดันจากจิตใต้สำนึก (subconscious) ของมนุษย์นั่นเอง

แก่นแท้ของประสบการณ์ทางศาสนา

ประสบการณ์ทางศาสนาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ลึกซึ้งที่อธิบาย
ไม่ได้ ประสบการณ์ทางศาสนาต้องเป็นสิ่งที่อธิบายได้ในฐานะที่เป็นสาระของข้อเท็จจริง
(matter of facts) ในแง่ของปรากฏการณ์ทางจิตวิทยา

เจมส์วิเคราะห์ว่า โดยทั่วไปมนุษย์ต้องเผชิญกับความทุกข์ หรือความรู้สึกว่ามี
สิ่งผิดปกติเกิดขึ้นกับเขา หรือเขาต้องประสบกับความชั่วร้ายในโลก สิ่งนี้ทำให้เขา
เกิดความอ่อนแอ ความเศร้า และความท้อถอย ดังนั้นเขาจึงต้องการสิ่งปลอบประโลมใจ
ที่จะเป็นความหวังให้เขาต่อสู้ต่อไป มนุษย์รู้สึกว่าตัวตนของเขาแบ่งออกเป็นฝ่ายสูงและ
ฝ่ายต่ำ ฝ่ายต่ำต้องพ่ายแพ้ต่อความทุกข์ ส่วนฝ่ายสูงเป็นส่วนที่มีพลังและความหวังที่จะต่อสู้
ดังนั้นบางคนแก้ปัญหาความทุกข์ด้วยจิตใจที่ไม่เข้มแข็งด้วยการยึดมั่นในศีลธรรม มีความยินดี
ในอันตรายและความไม่แน่นอนของเหตุการณ์ คนเหล่านี้มีศรัทธาที่จะต่อสู้ (fighting
faith) แต่สำหรับคนส่วนใหญ่ทราบโคที่เขาต้องทรมานกับความทุกข์ เขาจะต้องการที่
พักพิงที่ให้ความช่วยเหลือและความมั่นใจแก่เขาได้ คนประเภทนี้ต้องการศรัทธาที่เป็นการ
ปลอบใจ (comforting faith) เพื่อช่วยบรรเทา ฉะนั้นเขาจึงเชื่อว่าการมีความสัมพันธ์
ที่ดีกับอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่านั้นเป็นทางแก้ปัญหาที่ดี เขาจึงทำให้ตัวตนฝ่ายสูงของเขาเป็นสิ่งที่

¹Ibid., p. 73.

เกี่ยวกับอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่าเพื่อช่วยให้เขารอดพ้นจากความทุกข์ เจมส์เรียกอำนาจนี้ว่า "คุณสมบัติเดียวกันที่มีระดับสูงกว่า"¹ (a more of the same quality) มนุษย์เชื่อว่าสิ่งนี้ดำเนินการอยู่ในจักรวาลนอกตัวเขา และเขาสามารถสัมผัสได้ด้วยการเข้าร่วมกับสิ่งนี้เป็นการช่วยสงวนชีวิตของเขาไว้เมื่อภาวะที่ต่ำกว่าของเขาสลายไป นี่คือ ความเชื่อว่าเมื่อร่างกายแตกดับไปแล้ววิญญาณก็จะเข้าสถิตอยู่ในวรรคร่วมกับพระเจ้า ความเชื่อดังกล่าวทำให้มนุษย์มีกำลังใจที่จะอยู่ในโลกจริงของเขาต่อไปด้วยความรู้สึกเป็นสุขและมั่นคง

"คุณสมบัติเดียวกันที่มีระดับสูงกว่า" นี้เองที่มนุษย์เชื่อว่า เป็นพระเจ้าที่มีตัวตนและมีอิทธิพลต่อเขา เป็นอำนาจภายนอกที่เข้ามาควบคุมการกระทำของเขา ถ้ากระทำตามพระประสงค์ของพระองค์ ชีวิตของเขาก็จะได้รับความคุ้มครอง เขาเชื่อว่าประสบการณ์ทางศาสนาที่เกิดขึ้นกับเขามีแก่นแท้อยู่ที่พระเจ้าอย่างแท้จริง แต่การวิเคราะห์ในแง่จิตวิทยาชี้บอกว่า แก่นแท้ของประสบการณ์ทางศาสนาและความเชื่อในพระเจ้าเกิดจาก "จิตใต้สำนึก" (subconscious) ของมนุษย์เองต่างหาก หรืออาจเรียกว่าเป็น "ความสำนึกที่ล้ำออกไป" (transmarginal consciousness) "สิ่งที่สูงกว่า" นี้คือพลังที่สูงกว่าของจิตที่ซ่อนเร้นอยู่ของมนุษย์มันได้รุกคืบเข้ามาในความสำนึกปกติเพื่อแสดงตัวและบอกกล่าวถึงการ เป็นสิ่งควบคุมอยู่ภายนอก และสิ่งนี้คืออิทธิพลที่ทำให้เกิดประสบการณ์ทางศาสนาที่ลึกซึ้งและความเชื่อมั่นในศาสนา

นักจิตวิทยาในศตวรรษที่ 19 หลายคนเชื่อว่า มีชีวิตในอีกลักษณะหนึ่งในวิญญาณทั้งหมดของเรา นอกเหนือจากชีวิตที่เรา รู้สึกอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นความสำนึกที่อยู่ ในรูปกลุ่มของความจำ ความคิด และความรู้สึก อันเป็นขอบเขตพิเศษ (extra-marginal) อยู่ภายนอกความสำนึกปกติ เจมส์ได้ยกทัศนะที่น่าสนใจของเฟรเดอริก

¹Ibid., p. 384.

ไมเออร์ (Frederic Myers) ในเรื่อง "ความสำนึกที่ซ่อนอยู่"¹ (Subliminal Consciousness) ซึ่งเขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1892 ว่า

เราแต่ละคนอยู่ภายในความแท้จริงของรูปธรรมทางจิตซึ่งกว้างใหญ่มากเกินกว่าที่จะรู้จักได้ สิ่งนี้เป็นปัจเจกภาพที่ไม่เคยแสดงตัวเองอย่างสมบูรณ์ในลักษณะของการปรากฏที่มีรูปร่าง ขณะที่ "ตัวตน" (self) ปรากฏโดยผ่านระบบของอินทรีย์ (Organism) แต่มี "ตัวตน" บางส่วนที่ไม่เคยปรากฏ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นอำนาจบางอย่างของการแสดงออกทางอินทรีย์ที่ได้รับการสงวนไว้หรืออยู่ในอาการสงบชั่วขณะหนึ่ง²

ไมเออร์เชื่อว่าความสำนึกที่ซ่อนอยู่นี้เป็นที่รวมของความทรงจำที่ไม่สมบูรณ์ และความละเอียดใจ การยับยั้งใจในการกระทำที่ผิดศีลธรรมทั้งหลาย ขณะเดียวกันการกระทำที่ดียิ่งก็มีบ่อเกิดจากภาวะจิตส่วนนี้ด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ เจมส์ได้อ้างการวิเคราะห์เรื่อง การเปลี่ยนใจมานับถือศาสนาของ มนุษย์ (Conversion) ของนักจิตวิทยาชื่อ อี. ดี. สตาร์บัค (E.D. Starbuck)³ ว่า การที่มนุษย์เปลี่ยนใจมานับถือศาสนานั้น โดยทั่วไปเป็นเพราะว่าในความสำนึกของเขามีความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงจากความผิดหรือบาป ความต้องการนี้เป็นเจตนาที่เขารู้สึกตัว ขณะเดียวกันจิตใต้สำนึกของเขาก็จะมีอุดมคติแน่นอนที่เขามุ่งหวัง อุดมคตินั้นคือ ความถูกต้อง (Righteousness) แต่ว่าโดยส่วนใหญ่แล้ว คนเรามักจะมีความเกรงกลัวต่อบาปมากกว่าที่จะนึกถึงสิ่งอื่น ดังนั้นความรู้สึกในความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงจากบาปจึงแจ่มชัดมากกว่า การเปลี่ยนใจมานับถือศาสนาจึงเป็นขบวนการของการหลีกเลี่ยงจากบาปมากกว่าจะเป็นการทำเพื่อความถูกต้อง อุดมคติหรือจุดมุ่งหมายในบางสิ่งของเขา จึงเป็นสิ่งที่เขาไม่อาจสำนึกได้อย่างชัดเจน แต่ตลอดเวลาที่เขากระทำเพื่อหลีกเลี่ยงจากบาปนั้น ความสำนึกของเขาก็จะเคร่งเครียดจริงจัง และปล่อยให้จิตใต้สำนึกกระทำตาม

¹คือจิตใต้สำนึกนั่นเอง

²Ibid., p. 386.

³Ibid., pp. 169-172.

อุดมคติของเขาควบคุมไปด้วยการกระทำของจิตใต้สำนึกจะมีความแน่นอนมากกว่าและแตกต่างไปจากสิ่งที่เขาเข้าใจและคิดค้นอย่างมีสัมปชัญญะ เพราะจิตใต้สำนึกมีพลังที่ลึกซึ้งมากกว่า ทัศนะของสตาร์บัคแสดงให้เห็นว่า โดยปกติมนุษย์มีชีวิตรอยู่ด้วยความสำนึก ซึ่งเป็นตัวตนที่ยังไม่สมบูรณ์ ขณะเดียวกันก็จะมีอำนาจของจิตใต้สำนึกซึ่งอาจเป็นตัวตนที่คิดเข้ามาเป็นสิ่งที่ชี้นำการกระทำ แทนที่จะมีอำนาจอื่นภายนอกมาควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ จิตใต้สำนึกของมนุษย์นี้เองคือศูนย์กลางของการกระทำ ดังนั้นสตาร์บัคจึงกล่าวว่า มนุษย์ไม่จำเป็นต้องมีความเคร่งเครียดหวาดกลัวในมาป เพียงแต่มีความเชื่อในอำนาจอันยิ่งใหญ่กว่าที่หาเพื่อความถูกต้องซึ่งมีบ่อเกิดอยู่ในภาวะของเขาเอง

ดังนั้นเราจึงกล่าวได้ว่า อาณาเขตของความสำนึกที่ซ่อนอยู่ หรือจิตใต้สำนึกนั้นมีความกว้างใหญ่มากกว่าภาวะของความสำนึกธรรมดา เพราะเป็นที่พักพิงและเก็บกักทุกสิ่งที่ผ่านมาโดยเราไม่ทันได้สังเกต หรือไม่ได้จดจำไว้ เป็นที่เก็บอารมณ์ของเจตนาที่ยังไม่แจ่มชัด แรงกระตุ้น ความชอบ ความไม่ชอบ อคติ สมมติฐาน ความคิดฝัน ความอัศจรรย์ ความโน้มน้าว ความเชื่อมั่น อุดมคติ และการกระทำที่ปราศจากเหตุผลทั้งหลายของเราก็มายาจากที่นี่ นอกจากนี้ยังเป็นสาเหตุของความฝันอีกด้วย ภัยเหตุนี้ เจมส์เชื่อว่า ประสบการณ์ทางศาสนาของมนุษย์ทั้งในลักษณะธรรมดาและลึกซึ้งมีสาเหตุจากความสำนึกพิเศษนี้ ประสบการณ์ลึกซึ้งเป็นการจินตนาการในทางภววิทยา (ontology) ของมนุษย์ ทำให้เขารู้สึกว่าได้เห็นภาวะที่ปราศจากรูป (unpicturable being) อย่างชัดเจน หรือจะกล่าวว่าเป็นการสร้างภาพหลอน (hallucination) ก็ได้ และยังเป็นสาเหตุของการกระทำโดยอัตโนมัติ (automatism) ในทางประสาทหรืออวัยวะ ซึ่งผู้กระทำอ้างว่ามีพลังบางอย่างผลักดันให้กระทำ จิตส่วนนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่หล่อเลี้ยงศาสนา บุคคลที่เชื่อถือในศาสนาอย่างลึกซึ้งนั้น ทางที่เปิดสู่อาณาเขตนี้กว้างผิดปกติ และทำให้เกิดประสบการณ์ทางศาสนาขึ้น

ในแง่ของศาสตร์แห่งศาสนา เจมส์เสนอความเชื่อของเขาเองว่า "ความสำนึกที่ล้ำออกไป" นี้อาจเป็นมิติ (dimension) อีกมิติหนึ่งที่เราไม่อาจมองเห็นและเข้าใจได้

จะเรียกว่าเป็น "ดินแดนลึกลับ" (mystic region) หรือ "ดินแดนเหนือธรรมชาติ" (supernatural region) ก็ได้ จะเรียกอย่างไรก็ตาม กระแสแห่งอุคมคติของเราก็ได้บังเกิดขึ้น ณ ที่นี้ เราารู้ดีว่าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาเขตนี้อย่างสนิทแนบมากกว่าโลกที่เรามองเห็นได้ อาณาเขตนี้ไม่ได้เป็นเพียงอุคมคติเท่านั้น แต่ได้บันดาลให้เกิดผลขึ้นในโลกที่เราอาศัยอยู่ เมื่อเราได้สัมผัสใกล้ชิดกับอาณาเขตนี้ยังผลให้เราเปลี่ยนบุคลิกภาพใหม่ และมีพฤติกรรมที่เป็นการส่งเสริมศีลธรรม นี่คือเหตุผลที่เราต้องยอมรับความจริงของมัน "สิ่งใดที่ก่อให้เกิดผลขึ้นภายในความเป็นจริงอื่น ต้องนับว่าสิ่งนั้นคือความเป็นจริงเช่นกัน"¹

อีกนัยหนึ่ง อาจเรียกอาณาเขตนี้ว่า "พระเจ้า" ก็ได้ เพราะพระเจ้าเป็นชื่อทางธรรมชาติของความเป็นจริงสูงสุด แต่พระเจ้านี้ก็ต้องมีความจำกัดทั้งในอำนาจและความรู้ เพราะมนุษย์กับพระเจ้าต้องทำงานร่วมกัน ถ้าเรายอมรับอำนาจของพระองค์ อุคมคติที่ลึกลับของเรา ก็จะบรรจบจุด ถ้าเราปฏิบัติตามความต้องการของพระเจ้า หรือที่แท้คืออุคมคติของเรา เราก็จะสร้างคุณลักษณะที่ดีให้กับจักรวาล แต่ถ้าเราหลีกเลี่ยงความต้องการของพระเจาก็เท่ากับว่า เราเพิ่มเติมส่วนที่เลวให้กับจักรวาล ฉะนั้นทั้งพระเจ้าและมนุษย์ต้องเอาใจใส่และรับฟังซึ่งกันและกัน เจมส์กล่าวว่า "พระเจ้าเป็นจริง เนื่องจากพระองค์ทำให้เกิดผลที่แท้จริง"² หมายความว่า ผลที่แท้จริงนี้บังเกิดขึ้นที่ศูนย์กลางแห่งพลังส่วนตัวของมนุษย์ทั้งหลาย แต่มนุษย์ส่วนใหญ่ได้มีศรัทธาในพระเจ้าโดยสมัครใจ นั่นคือ เขาเชื่อมั่นพระองค์ในขอบเขตที่กว้างออกไป คือเชื่อว่ามิตินึงที่จักรวาลทั้งหมดจะปลดปล่อยภายในอู่หัตถ์ของพระเจ้า ความทุกข์ ความเศร้า และความพินาศไม่ใช่สิ่งสุดท้ายถ้าพระเจามีอยู่ เจมส์เชื่อว่า เพียงแต่ศรัทธาในพระเจ้าได้รับการยอมรับ และถ้าเราสามารถทำนายผลอันแท้จริงในภายหน้าได้แล้ว ความเชื่อนี้อาจ

¹Ibid., p. 389.

²Ibid.

เป็นจริงได้ หรือศาสนาจะเป็น "สมมติฐานที่แท้จริง" ไม่ขึ้นกับประสบการณ์ที่เป็นอัตนัย โดยตรงอีกต่อไป

การยืนยันของเจมส์ที่ว่า อาณาเขตของจักรวาลที่สูงขึ้นไปและอยู่นอกขอบข่ายของผัสสะได้ทำให้บังเกิดผลที่เป็นรูปธรรมเช่นนี้ ทำให้ความคิดของเจมส์เข้าอยู่ในข่าย "ลัทธิเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ" (supernaturalism) แต่เจมส์กล่าวว่า ความคิดของเขาเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่ได้รับการแก้ไขใหม่ (refined supernaturalism) ให้มีลักษณะที่เป็นสากล (universalistic) หรือควรเรียกว่า "ลัทธิเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีความหลายหลาก" (piecemeal supernaturalism) ลัทธินี้ยอมรับความมหัศจรรย์ (miracles) การชี้นำของพระเจ้า (providential leadings) และยังสามารถรวมเอาโลกแห่งอุคมคติ กับโลกแห่งความเป็นจริงเข้าด้วยกันโดยการสอดแทรกอิทธิพลเข้ามาท่ามกลางอำนาจที่เป็นสาเหตุตัดสินในโลกที่เราอาศัยอยู่ อำนาจของโลกแห่งอุคมคตินี้คนทั่วไปเชื่อว่าเป็นพระเจ้าที่มีอนันตภาพ (infinity) แต่เจมส์กล่าวว่า เราไม่อาจยืนยันเรื่องอนันตภาพได้ เรายืนยันได้เพียงว่า เราสามารถมีประสบการณ์ในการรวมเข้ากับ "บางสิ่ง" ที่ยิ่งใหญ่กว่าเราและเหมือนพระเจ้า (god like) ซึ่งตัวตนปัจจุบันไม่ได้แสดงออกมา และจักรวาลก็อาจเป็นการรวมกันของตัวตนเหล่านี้โดยที่เอกภาพสมบูรณ์หรือการเป็นหนึ่งไม่บังเกิดขึ้นเลย จึงอาจกล่าวว่าเป็นความเชื่อในพระเจ้าหลายองค์ (polytheism) ก็ได้

ศรัทธา

เจมส์เสนอความคิดเรื่อง "ศรัทธา" เพื่อให้เหตุผลกับความเชื่อบางอย่างที่เรามีหลักฐานเพียงบางส่วนในการสรุปผล โดยเฉพาะในเรื่องของศาสนาและศีลธรรม ซึ่งไม่อาจใช้เหตุผลในทางตรรกวิทยาพิสูจน์ได้ และไม่อาจใช้วิธีทดสอบทางการประจักษ์ เราต้องตัดสินใจโดยไม่มีความรู้ที่มั่นใจได้อย่างแน่นอน และเราต้องเชื่อโดยมี "ศรัทธา" ในเบื้องต้น เจมส์ยังเชื่อต่อไปว่า การสรุปผลหรือการตัดสินใจของเราทั้งที่มีหลักฐานไม่เพียงพอนี้เอง คือส่วนที่จะสร้างความเป็นจริงที่เรามีความเชื่อขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง

ศรัทธาสามารถสร้างข้อเท็จจริงขึ้นได้ ศรัทธาสามารถพิสูจน์ความแท้จริงของตนเองได้ ศรัทธา หมายถึงการมีความเชื่อในบางสิ่งบางอย่างที่อาจเป็นไปได้ ศรัทธาเกิดจากอารมณ์หรือความรู้สึกทางใจ (sentiment) ของมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนเหตุผล ประชญาโคที่ปิดถือเหตุผล เป็นหลักการสำคัญโดยอธิบายจุดมุ่งหมายของตนเองในลักษณะที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับอารมณ์แล้ว ประชยานั้นนับว่ามีข้อบกพร่องอย่างมาก เพราะได้ละเลยความเหนียวแน่นของจิตใจอันมีลักษณะเป็นกัมมันต์ของมนุษย์ และสิ่งที่คนเราเชื่อนั้นมีผลสำคัญเกิดขึ้นในชีวิตของเขา ในทางจิตวิทยา คือ สามารถทำให้เขาเป็นบุคคลที่มี "จิตใจอ่อนแอ" (sick soul) หรือมี "จิตใจเข้มแข็ง" (healthy - minded) ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกเชื่อในสิ่งที่จะทำให้เขามีสุขภาพจิตดี มีความสุขในโลกที่เขาต้องมีชีวิตอยู่ การมีสิทธิที่จะเลือกความเชื่อนี้ไม่ใช่อยู่ในลักษณะของการคิดหวังให้สิ่งใด ๆ เป็นจริง เพราะความปรารถนาอย่างยิ่งของแต่ละคน (wishful thinking) และไม่ใช่อำนาจอยู่ในโลกของความฝัน แต่เรามี "สิทธิที่จะเชื่อ" (right to believe) ในความหมายที่เป็นการแสวงหาความคิดหรือสมมติฐาน (hypothesis) ที่มองเห็นผลได้ หรืออาจให้ผลในสถานการณ์เฉพาะ ศรัทธามีความหมายเดียวกับสมมติฐานที่เราตั้งขึ้นนั่นเอง¹ ความแตกต่างอยู่ที่ว่า สมมติฐานบางอย่างสามารถทดสอบให้เห็นผลได้ในเวลาอันรวดเร็ว ถ้าทดสอบแล้วปรากฏว่าผลที่ได้ไม่เป็นไปตามความคาดคิดของเรา ก็สามารถปฏิเสธสมมติฐานนั้นได้ทันที แต่สมมติฐานบางอย่างต้องใช้เวลานานมากไม่อาจแสดงให้เห็นได้ในเวลาอันสั้นว่าถูกหรือผิด ในกรณีนี้ผู้ตั้งสมมติฐานต้องดำเนินการทดสอบประหนึ่งว่าสมมติฐานนั้นเป็นจริงและคาดหวังถึงความผิดหวังตามันผิด แต่ถ้าความผิดหวังไม่มีที่ท่าว่าจะเกิดขึ้น ความเชื่อมั่นในสมมติฐานของเขาก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น สำหรับศรัทธาในศาสนาอาจเป็นสมมติฐานประเภทหลังนี้ก็ได้

¹William James, The Will to Believe (New York: Dover Publications, Inc., 1956), p. 95.

สมมติฐานนั้นแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ สมมติฐานที่มีประโยชน์หรือใช้การได้สำหรับเรา (live hypothesis) และประเภทที่ไม่มีประโยชน์หรือไม่มีความหมายสำหรับเรา (dead hypothesis) สมมติฐานที่ใช้การได้สำหรับใครก็ตามมีความเป็นไปได้ที่แท้จริงต่อเขา สมมติฐานหนึ่งอาจใช้การได้สำหรับคนหนึ่งแต่อาจใช้ไม่ได้สำหรับคนอื่น ๆ เช่น ถ้ากล่าวว่า "จงวางใจในพระเจ้า" หากผู้ฟังเป็นพุทธศาสนิกชน เขาจะมีความรู้สึกเฉยชาต่อข้อความนี้ เพราะชาวพุทธไม่มีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้า แสดงว่าสมมติฐานนี้ไม่มีประโยชน์และไม่มีความหมายสำหรับเขา แต่ถ้าผู้ฟังเป็นชาวคริสเตียน (Christian) ข้อความนี้จะเป็นสมมติฐานที่ใช้การได้และมีความหมาย แสดงให้เห็นว่าการใช้การได้และใช้ไม่ได้ของสมมติฐานไม่ใช่เป็นคุณสมบัติที่แน่นอน แต่ขึ้นอยู่กับผู้คิดแต่ละคน และเราสามารถวัดสมมติฐานได้ด้วยความเต็มใจของผู้คิดที่จะกระทำตามสมมติฐานนั้น สมมติฐานที่ใช้ได้มากที่สุด หมายถึงสมมติฐานที่ผู้คิดเต็มใจที่จะกระทำอย่างที่สุด สำหรับศาสนาโดยทั่วไปแล้ว ศาสนาได้เสนอสมมติฐานในประเภทที่ใช้ได้และมีความหมายต่อชีวิตมนุษย์ทุกคน สมมติฐานของศาสนาไม่ใช่สิ่งที่ไร้ประโยชน์ เพราะศาสนาได้เสนอสิ่งสำคัญ 2 ประการ คือ¹

- (1) ศาสนาได้แจ้งแก่เราว่า สิ่งที่ดีที่สุด ต้องเป็นสิ่งที่นิรันดรสูงสุด
- (2) ถ้าเชื่อว่าการบอกเล่าของศาสนาเป็นจริง เราก็มจะมีชีวิตที่ดีขึ้น

ในกรณีนี้เราต้องเลือกเอาระหว่างการเชื่อหรือไม่เชื่อในข้อความทั้งสองนี้ การไม่เชื่อก็นับว่าเป็นการเลือกเช่นเดียวกัน ก่อนอื่นต้องพิจารณาถึงความสำคัญของการเลือกเสียก่อน เมื่อมีการเลือกเกิดขึ้นระหว่างสมมติฐานสองข้อ การเลือกที่แท้จริงจะต้องเป็นการเลือกระหว่างสมมติฐานที่ใช้การได้ มันบังคับเรา และสำคัญยิ่งสำหรับเรา

(1) การเลือกระหว่างสมมติฐานที่ใช้การได้ (living option) การเลือกนี้สมมติฐานทั้งสองต้องไม่ใช่สมมติฐานที่พ้นสมัยไปแล้ว เช่นถ้ากล่าวว่า "จะเป็นผู้นิยม

¹Ibid., pp. 25-26.

โสเฟิสต์ (Sophist) หรือเป็นสาวกของพระมะธัมหมัก" จะเห็นว่า สมมติฐานทั้งสอง บอกรถึงทางเลือกที่ใช้ไม่ได้ (dead option) แต่ถากล่าวว่า "จะเป็นนักอจินโดยนิยม (Agnosticist) หรือเป็นคริสเตียน" สมมติฐานสองข้อนี้สามารถเรียกร้องความสนใจได้ ซึ่งแล้วแต่ว่าผู้ฟังจะมีพื้นฐานจากการศึกษาอบรมมาอย่างไร

(2) การเลือกที่เป็นการบังคับ (forced option) สมมติว่ามีผู้ถามเราว่า "จงเลือกเอาระหว่างการออกจากบ้านโดยนำร่มไปด้วย หรือไม่นำไป" นี่เป็นการเสนอทางเลือกที่สามารถหลีกเลี่ยงได้ (avoidable option) คือผู้ตอบอาจให้คำตอบว่า "ถ้าเช่นนั้นก็ไม่ออกจากบ้านเลย" แต่ถากล่าวว่า "ถ้าไม่ยอมรับความจริงข้อนี้ ก็ตัดทิ้งไปเลย" นี่เป็นการเสนอทางเลือกที่บังคับเรา เพราะไม่มีทางเลือกอื่นอีกแล้ว

(3) การเลือกที่สำคัญมาก (momenteous option) สมมติว่ามีผู้เสนอให้เราเข้าร่วมในโครงการวิจัยที่สำคัญมาก การตัดสินใจของเราจะเป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน เพราะเป็นครั้งเดียวในชีวิตที่จะได้รับโอกาสเช่นนี้ ถ้าเราปฏิเสธโอกาสเช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นอีก แต่ถ้าหากโครงการนั้นเป็นโครงการที่ไม่ค่อยมีความสำคัญนัก โอกาสที่จะทำการวิจัยนั้นอาจเกิดขึ้นได้อีก การตัดสินใจของเราจะไม่ค่อยสำคัญนัก (trivial option)

เมื่อมาพิจารณาถึงการเลือกในทางศาสนา ซึ่งเราต้องเลือกระหว่างการเชื่อหรือไม่เชื่อในสมมติฐานของศาสนา การเลือกนี้เป็นการเลือกที่แท้จริง เพราะเหตุว่าประการแรก สมมติฐานของศาสนาเป็นสมมติฐานที่ใช้การได้ และมีความหมายต่อเรา เพราะเสนอสิ่งที่ดีให้แก่ชีวิตของเรา ประการที่สอง ศาสนาเสนอทางเลือกที่สำคัญมากแก่เรา ถ้าเราเชื่อเราก็จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุด แต่ถ้าเราไม่เชื่อเราก็จะสูญเสียสิ่งที่ดีไปประการที่สาม ศาสนาเสนอทางเลือกที่บังคับเรา คราวเท่าที่สิ่งที่ดีนั้นมีความสำคัญต่อชีวิตของเรา เราไม่มีทางเลือกอื่น เราไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะถ้าเราเสี่ยงด้วยการกล่าวว่า เรายังไม่อาจตอบได้ว่าเชื่อหรือไม่เชื่อ เพียงแต่ยังสงสัยก่อน การทำเช่นนี้เราอาจเสี่ยงจากความผิดพลาดได้ถ้าสมมติฐานของศาสนาไม่จริง แต่ถ้าสมมติฐานของศาสนาเป็นจริง เราก็สูญเสียสิ่งที่ดีไปแล้ว ดังนั้นการสงสัยก็คือการเลือกที่จะไม่เชื่อนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม เราต้องยินดีที่จะยอมรับการเสี่ยงว่าศาสนาอาจไม่เป็นจริงก็ได้ เพราะ

แม้ว่าศรัทธาจะเป็นสิ่งพื้นฐานแต่ก็ยังคงอยู่ในลักษณะที่เป็นเงื่อนไข ศรัทธาจะต้องพิสูจน์ถึงความแท้จริงของตนเองต่อไป นั่นคือ ศรัทธาจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เรากระทำตามสมมติฐานที่เราตั้งไว้ แต่เจมส์เชื่อว่า ศรัทธาสามารถทำให้เกิดผลตามที่เรากำลังต้องการได้ แต่ถ้าหากมันล้มเหลว การตั้งต้นใหม่อีกไม่ว่าจะกี่ครั้งไม่ใช่สิ่งเลวร้ายแต่อย่างใด ดังนั้นเรามีสิทธิที่จะเชื่ออย่างขอมเสียดียงในสมมติฐานที่มีประโยชน์เพียงพอที่จะกระตุ้นเจตนาของเรา เรามีอิสรภาพที่จะเชื่อในสิ่งที่เรามีเจตนา ซึ่งมีความหมายในทางปฏิบัติว่าการมีอิสรภาพที่จะเชื่อของเราครอบคลุมถึงการเลือกในสมมติฐานที่มีประโยชน์เท่านั้น

เจมส์มั่นใจมากกว่า ศรัทธาสามารถทำให้เกิดความจริงชนิดที่แน่นอน คือ การที่ศรัทธาสามารถทำให้ผลที่เราต้องการเป็นจริงได้ มันจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องและจำเป็นอย่างยิ่ง เขายกตัวอย่างว่า สมมติว่า เรากำลังไล่เขาแห่งหนึ่งอยู่ ขณะหนึ่งได้มาถึงจุดที่เป็นเหวลึกซึ่งทางเดียวที่จะเดินทางต่อไปได้ก็คือ ต้องข้ามเหวนั้นเสียก่อน ในการที่จะกระโดดข้ามเหวนี้ เราไม่มีหลักฐานใดจะยืนยันว่าเราจะสามารถข้ามได้สำเร็จ เพราะไม่เคยมีประสบการณ์เช่นนี้มาก่อน ถ้าเราเกิดความกลัวและไม่มั่นใจในตัวเองแล้ว ร่างกายก็จะหมกกำลัง จิตใจก็รู้สึกหมกหมอง ในที่สุดเราก็จะพลาด ในทางตรงกันข้าม ถ้าเรามีความหวังและความเชื่อมั่นว่าเราอาจทำได้ ควบคุมจิตใจและร่างกายให้มั่นคงเข้มแข็งแล้ว เราก็อาจข้ามเหวนั้นได้สำเร็จ เมื่อความสำเร็จเกิดขึ้นก็เท่ากับว่า ศรัทธาได้ทดสอบตัวเองแล้วว่าเป็นจริง มันสามารถทำให้สิ่งที่เราเชื่อมันเกิดขึ้นจริง "บ่อยครั้งที่การมีศรัทธายู่ก่อนในผลที่ยังมิได้มีการพิสูจน์ให้เห็นจริง คือสิ่งเดียวที่ทำให้ผลนั้นกลายเป็นจริง"¹

สำหรับการทดสอบตัวเองของศรัทธาในศาสนา การมีศรัทธาว่าความเชื่อในสิ่งที่ดีที่สุดและเป็นนิรันดรสูงสุดซึ่งไม่อาจมองเห็นได้นั้น จะทำให้เรามีชีวิตที่ดีขึ้น จะเป็นสิ่งที่ดีที่บันดาลให้มนุษย์มีความพยายาม ความอดทน และได้กระตุ้นเจตนาดีของมนุษย์ที่จะทำในสิ่งที่ดีเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้น ถ้ามนุษย์ทุกคนร่วมมือกันทำในสิ่งที่ดีก็จะเป็นการสร้างคุณลักษณะ

¹Ibid., p. 59.

ที่ทิ้งามให้กับโลกที่เรามองเห็นและมีชีวิตอยู่ เมื่อโลกนี้อยู่ในสภาวะที่ตีแล้ว การมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ก็ย่อมจะดีกว่าเดิมอย่างแท้จริง นี่คือการทดสอบความจริงของศรัทธาในศาสนา ส่วนศรัทธาในสิ่งที่เป็นนิรันดรสูงสุดนั้นจะทดสอบตัวเองว่าเป็นจริงเช่นเดียวกันหรือไม่นั้น ในขณะที่ยังไม่มีความคืบหน้าแน่นอน แต่อาจกล่าวได้ว่า "อาจจะเป็นไปได้" เพราะชีวิตนี้คือการต่อสู้อย่างแท้จริง ราวกับว่าในจักรวาลมีสิ่งที่น่ากลัวที่เราจำเป็นต้องทำการแก้ไขด้วยสิ่งที่เป็นอุกมคติและการมีความเชื่อสัจยต่อสิ่งนั้น เราอาจมีบุคลิกภาพส่วนที่ลึกลับที่สุดซึ่งได้ติดต่อกับธรรมชาติของโลกแห่งอุกมคติซึ่งมีความดีที่ลึกที่สุดได้ ถ้าเราลองพิจารณาทำให้ลึกซึ้งแล้วโลกแห่งอุกมคติอาจมีอยู่ก็ได้ "โลกกายภาพไม่น่าจะมีลักษณะอสัมพัทธ์ (Absolute) และชีวิตทางกายภาพของเราทั้งหมดอาจจะเวียนว่ายอยู่ในบรรยากาศแห่งจิตอันเป็นมิติหนึ่งซึ่งในขณะนี้เรายังไม่มีความสามารถที่จะรับรู้ได้" ¹ เจมส์เสนอให้เราลองเปรียบเทียบชีวิตของสัตว์เลี้ยงของเรา เช่นสุนัข มันอยู่ในชีวิตของเรา แต่ชีวิตของเราไม่ได้อยู่ในชีวิตของมันด้วย มันอาจกระทำสิ่งใดก็ตามที่สำคัญสำหรับเราแต่มันเองจะไม่เข้าใจความหมายเลย เช่น ถ้ามันไปกัดใครคนหนึ่งเข้า และเราจำเป็นต้องจ่ายเงินค่ารักษาและค่าทำขวัญให้กับผู้นั้น เหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นต่อหน้ามัน แต่มันจะไม่มี ความเข้าใจเลยว่ามันได้ทำอะไรไป ฉะนั้นถ้าย้อนกลับมาดูชีวิตของมนุษย์บ้าง เราสามารถรู้เห็นและเข้าใจในโลกที่สุนัขไม่อาจเข้าใจได้ เพราะว่าเราอยู่ในโลกทั้งสองคือ โลกของสุนัข และโลกของตัวเอง แต่ก็อาจจะมีโลกที่ยิ่งใหญ่กว่าที่ล้อมรอบโลกทั้งสองไว้ โดยที่เราไม่อาจมองเห็นได้ เหมือนกับที่สุนัขไม่อาจเข้าใจในโลกของเรา และการที่มีความเชื่อในโลกที่ยิ่งใหญ่นี้ "อาจจะ" เป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดซึ่งชีวิตของเราในโลกนี้จะต้องกระทำก็ได้

¹Ibid., p. 57.